

EWA GRABIAN-RÓŻYCKA

Pola motywacji samokształceniowych w ujęciu cybernetycznej teorii charakteru M. Mazura*

W pracy przytoczono rozważania dotyczące zastosowania teorii M. Mazura w samokształceniu. Autorka wykazuje zależności między podatnością a tolerancją w rozumieniu sztywnych i elastycznych parametrów charakteru (w cybernetycznym ujęciu M. Mazura) a polami możliwości motywacji samokształceniowych w aspekcie jednostki i społeczeństwa.

Co nowego wnosi cybernetyka do wiedzy o człowieku? Do jej już niewątpliwych odkryć należy rozwiązanie problemu źródła motywacji człowieka. W *Cybernetyka i charakter* M. Mazur mówi, że „źródłem [motywacji] są procesy energomaterialne w organizmie, a motywacją procesy informacyjne”. Cybernetyka rozpatruje życie człowieka jako swoistą strukturalną różnorodność przemian informacji i energii w organizmie. Sam zaś organizm w całości traktuje jako strukturę systemową, spełniającą określone funkcje: pobierania, przetwarzania i wydawania informacji oraz energii z jednoczesnym utrzymywaniem swojej struktury w celu zapewnienia trwałości swego istnienia. To dzięki specyfice działań wewnętrznych, funkcjonalnych podsystemów, człowiek niby ten sam przez całe życie jednak się zmienia. Cybernetyka wprowadza tu ściśle określone koncepcje elastyczności i sztywności struktur. Na sztywności ukazanej jako podstawa przemian informacji i energii buduje twierdzenia dotyczące motywacji. Można tu wyróżnić bodźce, które daną strukturę wychylają ze stanu równowagi chcąc ją zburzyć, oraz bodźce, które tę strukturę podtrzymują przywracając ją w należne jej miejsce, podtrzymując tym samym właściwą dla niej koncentrację energii. Innymi słowy – wszystkie działające na człowieka bodźce mogą być dla niego korzystne lub niekorzystne. Jest to podstawowa idea cybernetycznej teorii charakteru, która znalazła swój różnorodny wyraz w licznych opracowaniach pozacybernetycznych.

* Praca referowana na seminarium naukowym w Oddziale Warszawskim Polskiego Towarzystwa Cybernetycznego.

Prostota takiego ujęcia sprawy niesie za sobą wcale nieproste konsekwencje. Sprawa komplikuje się, gdy zauważymy, iż postawy człowieka charakteryzują się i pewną sztywnością, i jednocześnie elastycznością. Sztywność nie przesądza totalnego determinizmu, elastyczność zaś braku możliwości poznania. Wynikają stąd kwestie do rozstrzygnięcia: jakie są granice elastyczności i co leży w interesie równowagi funkcjonalnej jednostki, którą cybernetyka rozumie jako podtrzymywanie swojej struktury. Wynikają stąd dwie zasadnicze sprawy. Jedna to człowiek sam dla siebie (homeostat w układzie autonomicznym), druga to człowiek dla swego otoczenia (homeostaza społeczna). Powyższe uproszczenie, dające wygodę myślenia, zasadne jest na wstępie. Później bowiem okazuje się, że te dwie sprawy występują zawsze razem. Człowiek odbiera informacje z otoczenia i zarazem oddziałuje na otoczenie. Jest z cybernetycznego punktu widzenia transformatorem informacji i energii. Dla samokształcenia spostrzeżenie to jest konieczne: rodzi bowiem istotne rozróżnienie dwóch celów działań. Pierwszy polegałby na umożliwieniu odbierania korzystnych dla jednostki bodźców, drugi zaś na umożliwieniu właściwych oddziaływań – działań jednostki na otoczenie. Problem należy rozpatrywać w obu aspektach łącznie. Nie można ich rozdzielić.

Właściwe twórcze samokształcenie to nie oglądanie interesujących programów w telewizji czy zwiedzanie muzeów, to twórcze działanie jednostki, to tworzenie możliwości wyrażania samego siebie. Twórczość działania może przejawiać się w nowym, swoistym wyrażaniu zasad nauki, wyrażaniu własnych idei, ujawnianiu talentów osobistych jednostki. Możliwości oddziaływań mogą obszarowo zostać zmniejszone do najbliższego mikroświata jednostki (żony, sąsiadów, przełożonych, podwładnych). W społecznej relacji chodziłoby o sumę takich właśnie oddziaływań. Innymi słowy, postulaty samokształcenia byłyby osiągalne przez addytywność indywidualnych poczynań. Postulat samokształcenia musi więc uwzględniać oddziaływanie jednostki na otoczenie.

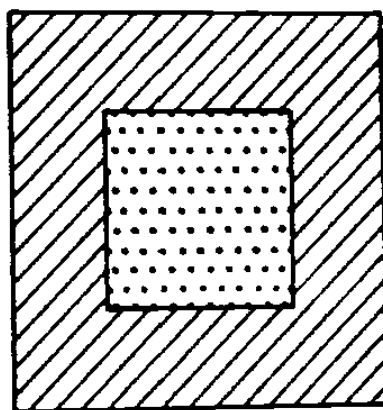
Na tle powyższego spójrzmy na motywacje samokształcenia. Muszą one mieć dwa źródła: jedno wewnętrzne, będące potrzebami jednostki, drugie zewnętrzne, będące zapotrzebowaniem społecznym. Przywołując w tym miejscu zgodność celów działania rozumianych jako przywracanie równowagi funkcjonalnej, otrzymujemy cztery kombinacje – pola możliwych działań. Wśród tych pól zawarte są wszystkie problemy samokształceniowe.

Tabela przedstawia możliwe kombinacje motywacji samokształceniowych.

Cele społeczne	Cele jednostki	
	zgodne ze społecznymi	niezgodne ze społecznymi
zgodne z jednostką	1	2
niezgodne z jednostką	3	4

W praktyce mamy często do czynienia z nakładaniem się poszczególnych pól. Przy praktycznej współzależności czterech różnych postulacji można było wykazać teoretycznie odrębność tych spraw. Czy samokształcenie jest ideologią, moralnym wymogiem społecznym, czy chęcią całkowicie indywidualnego rozwoju? Czy istotne byłoby tu wypracowywanie możliwości indywidualnego socjologiczną ma pełnić, a my obracać się będziemy jedynie w świecie postulatów, czy też każdy człowiek mógłby znaleźć w takich pracach wskazówkę: poznać samego siebie, znaleźć klucz do własnych problemów, do rozwijania własnych potencjalnych możliwości, do samodoskonalenia się przez permanentne samokształcenie.

Rozważając możliwości zastosowań cybernetyki w samokształceniu u- względnie należy fakt nakładania się na ustalone wyżej cztery pola postulacji obszarów sztywnych i elastycznych psychiki człowieka, określonych w ujęciu cybernetycznym przez M. Mazura.

Rys. Zakres obszarów sztywnych i elastycznych (pole kropkowane – tolerancja, kreskowane – podatność)

Jak widać na rysunku, można wyznaczyć granice sztywności (tu nazwane tolerancją) i elastyczności (zwane podatnością). Również elastyczność (pole zakreskowane) ma swoją granicę ścisłą i nieprzekraczalną. Wszelkie możliwości działań człowieka wyznaczają granice stałych i elastycznych jego parametrów zdefiniowanych na gruncie teorii charakterów. Postulaty samokształcenia mogą zostać spełnione w polach zgodności interesów jednostki i społecznych. Społeczeństwo stwarza zapotrzebowanie na różnego rodzaju działania twórcze lub władcze i organizacyjne, a jednostka ma tu możliwości działań w zakresie własnych preferencji czy atrakcji [1] przywracających indywidualną równowagę.

W zakresie niezgodności celów indywidualnych z celami społecznymi bezwzględnie ważna jest świadomość istnienia granic elastyczności. W takim przypadku niektóre działania trzeba wymuszać (sankcje). Możliwe jest to jednak tylko do pewnych granic. To, co można wymusić, mieści się wyłącznie w zakreskowanym polu na rysunku. Wszelkie działania zmierzające do wymuszenia zachowań poza rozważanym polem są już dla jednostki niszczące.

Porównując tabelę z rysunkiem można zauważyć, że działania w zakresie niezgodnych celów mogą mieć miejsce wyłącznie w obszarach elastycznych. Nie można wyraźniej przedstawić bezsensowności działania w zakresie niezgodności celów własnych z nieakceptowalnymi celami społecznymi, gdyż tu straty dotyczyłyby i jednostki, i społeczeństwa. Jest rzeczą niewątpliwą, że w procesie samokształcenia istotne znaczenie ma motywacja człowieka do tego typu działań. Co skłania jednych do podjęcia trudów, a innych zniechęca? W jakim zakresie wysiłek samokształcenia może się okazać opłacalny, korzystny dla jednostki i społeczeństwa? W jakim kierunku podejmować samokształcenie? Czy wyczerpane już zostały wszystkie możliwości? Co sprawia, że jedni zapalają się do pracy i szybko wyczerpują swe siły, inni zaś trwają w mozolnym trudzie doprowadzenia zaczętej sprawy do końca? Na powyższe pytania można otrzymać odpowiedź na gruncie cybernetycznej teorii systemów autonomicznych M. Mazura [1]. Najtrudniejszy sprawdzian myśli ludzkiej znalazłby sojusznika i to na kilku płaszczyznach. Po pierwsze – różnego rodzaju specjalności uzyskałyby wspólną podstawę, po drugie – jednolitość, czytelność i przejrzystość terminologiczną, a po trzecie – sposobność wypracowania narzędzi badawczych, dzięki którym można by uzyskać odpowiedzi na nurtujące nas pytania typu: co i jak robić, aby doskonalić się, jak ocenić własne potencjalne możliwości? Otrzymanie odpowiedzi na pytania, w pierwszym rzędzie dla jednostek, daje podstawę do dalszych badań nad grupami społecznymi.

W zagadnieniach samokształcenia dużą wagę przypisuje się celowi i korzyściom wynikającym z samokształcenia. Wyjaśnia się, dlaczego powinniśmy się kształcić. Mniej natomiast akcentuje się co kształcić, zapewne wychodząc z założenia, że rozwijać można wszystko. W tak postawionej sprawie osobowość jest jedynie środkiem do uzyskania celu, a nie celem – co jest istotą samokształcenia. Może się okazać, że akurat dana osobowość nie jest najlepszym środkiem do uzyskania określonego celu. Idąc dalej tym śladem można stwierdzić, że istnieją różne stopnie zgodności osobowości z celem. Cele są różne i w dodatku zmienne. Osobowość pojedynczego człowieka jest jedna i niepowtarzalna. Nadto wszyscy życzą sobie, aby podlegała szczególnej ochronie. Chodzi tu więc o zgodność celu samokształcenia z predyspozycjami jednostki. Nasze wyobrażenia o dowolnym przekształcaniu osobowości, o jej niezwyklej „urabialności”, stają się fikcją wobec wielu teorii i licznych faktów empirycznych. Nie można wykluczyć, że problem efektywności samokształcenia wynikać może z różnego stopnia zgodności celu z predyspozycjami jednostki. Czy nie lepiej dobierać cele do osobowości? Zyskują i cele (lepiej i dogłębniej realizowane), i osobowość – na swoim rozwoju, na zgodności poczynań z pragnieniami.

W obecnych czasach rozwój społeczny wymusza na jednostkach samokształcenie. Bardziej niż kiedykolwiek istotna jest ilość przetwarzanych informacji według określonych możliwości. Efektywność realizacji tego procesu zależy w dużej mierze od wiedzy o sobie samym. Wiedzy, którą oddano

specjalistom, zabrano więc człowiekowi. Znamy swoje imię, nazwisko, adres zamieszkania oraz swój zawód. W tym zestawieniu administracyjno-zawodowym samo nasze wnętrze zostało zepchnięte na plan dalszy. Rzadko bierze się pod uwagę środowisko psychiczne człowieka (eutafronika), dość często zaś mówiąc o zdrowym społeczeństwie zapominamy, że zdrowie to zarówno stan fizyczny, jak i psychiczny warunkujące się wzajemnie – sprzężone (psycho-soma). W naszym wnętrzu rodzą się potrzeby, pragnienia, motywacje. Ma to swój wymiar społeczny i indywidualny, jest bowiem drogą do osiągnięcia życia o wyższym poziomie umysłowym i standardzie technicznym. Rozwiązania w powyższym kontekście optymalizuje cybernetyka. Na jej gruncie znalazły rozwiązania podstawy naszego myślenia, problem źródła motywacji naszych pragnień. Było to możliwe w wyniku całościowego ujęcia problemów dotyczących człowieka. Podkreślić należy, że w całościowym ujęciu nie pominięto żadnego problemu psychologicznego.

Można spróbować wyobrazić sobie, jakie społeczne konsekwencje w zakresie samokształcenia przyniosłoby upowszechnienie wiedzy o człowieku, o sobie samym, o możliwościach poszczególnych ludzi. Nie trzeba chyba uzasadniać, że odkrywanie potencjalnych możliwości twórczych, talentów, nie stanowi dla nikogo żadnego zagrożenia, a przynieść może postęp w wielu dziedzinach naszego życia społeczno-gospodarczego. Swoją wypowiedź traktuję jako głos w dyskusji o potrzebach i możliwościach zastosowania cybernetyki. Dyskusję rozumiem tu nie jako szansę doktryn, lecz jako grupową formę rozważania określonego problemu, która zmierza do lepszego poznania jego istoty. W moim odczuciu to cybernetyczne ujęcie tematu wychodzi naprzeciw zapotrzebowaniom, jakie stwarzają cele samokształcenia, będące syntezą współczesnych rozważań i tendencji polityki oświatowej dla świata dnia jutrzejszego.

Literatura

1. MAZUR M., *Cybernetyczna teoria układów samodzielnych*, PWN, Warszawa 1966.
2. — *Cybernetyka i charakter*, PIW, Warszawa 1976.

Self-Learning in the Cybernetic Theory of Character of M. Mazur

Summary

This article contains some considerations connected with the application of M. Mazur's theory in self-learning. The author presents the interdependence between susceptibility and tolerance according to stiff and flexible character parameters (in a cybernetic way, from the hinted above Marian Mazur's theory) and self-learning possibilities of individual and society.

Поля самообразовательных мотивировок в кибернетическом подходе к теории характера Мариана Мазура

Резюме

В статье приведены рассуждения касающиеся теории Мариана Мазура к самообразованию. Автор показывает зависимость между податливостью и допуском в значении жёстких и эластических параметров характера в кибернетическом подходе цитированной работы Мариана Мазура) а полями возможностей мотивировки к самообразованию в аспекте личности и общества.

*Institut Programów Szkolnych
Ministerstwa Oświaty i Wychowania
Aleja 1 Armii Wojska Polskiego 25
00-580 Warszawa*

Praca wpłynęła do Redakcji 28 czerwca 1986